

Kolektif Kimlik Farkındalığının Oluşmasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: Havle Kadın Derneği Örneği

Cansel Uslu, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü

ORCID: 0000-0001-6495-4696

E-posta: dcanseluslu@gmail.com

Didem Doğanılmaz Duman, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID: 0000-0001-7785-4416

E-posta: d.doganyilmaz@gmail.com

Öz

Kimliklerin, zamana ve mekâna bağlı olarak inşa edilmesi, bireylerin birçok farklı kimlik bileşenine sahip olmasını beraberinde getirmektedir. Bu iç içe geçmiş yapı içerisinde farklı etkileşimlere bağlı olarak belirli kimliklerin veya kimliğin ön plana çıkabileceğini söylemek mümkündür. Söz konusu iç içe geçmişlik içerisinde herhangi bir aidiyet olsun/olmasın dini kimlik, kişinin hayata karşı bakışını yönlendiren sosyolojik bir gerçekliktir. Dini kimlik vurgusu, bu çalışma kapsamında ele alınan derneğin incelenmesi bakımından önemlidir. Zira Havle, kolektif kimliğini dini referans, ideoloji ve cinsiyet üzerinden tanımlamasıyla Müslüman, feminist ve kadın olduklarını vurgulamaktadır.

Dolayısıyla bu çalışmada, Türkiye’de ilk Müslüman feminist kadın derneği olan Havle Kadın Derneği’nin kendi örgüt kimliğini dini bir referans üzerinden tanımlamasından ve üyelerinin de bu dini referans kapsamında bir araya gelmesinden hareketle, örgütün kendi dayanışma unsurlarının hangi çerçevede olduğu üzerine odaklanılmıştır. Çalışmanın referans noktasını ise hem dindar hem feminist kesim tarafından önemli bir ihtilaf alanı haline gelen İstanbul Sözleşmesi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Havle Kadın Derneği’nin ilgili tartışmalara Müslüman feminist perspektifinden nasıl katkı sağladığının açıklanması amacıyla örgütün internet sitesindeki çalışmaları etkinlik ve yayınlar olmak üzere iki kategoriye ayrılmış, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi aracılığıyla ilgili içerikleri üreten aktörlerin tutumları ve bu tutumların hangi kimlik bileşenlerinden ne derece etkilendikleri incelemeye alınmıştır. Çalışmanın önemi ve özgünlüğü hem dindar hem seküler kesim tarafından önemli bir ihtilaf konusu haline gelen İstanbul Sözleşmesi’ne, Müslüman feminist kimliği ile Havle’nin ilgili tartışmalara nasıl katkı sağladığına odaklanmıştır.

Çalışmada, dindar kesim tarafından İstanbul Sözleşmesi'nin "Müslüman aile hayatına" uygun olmadığı görüşüne karşılık, Müslüman kimliği ile Havle'nin nasıl bir söylemde bulunduğu analiz edilmiştir. Böylelikle Müslüman feminist bir sivil toplum örgütünün İstanbul Sözleşmesi'ne dönük etkinlikleri ve yayınları analiz edilerek literatürdeki boşluğun doldurulması hedeflenmiştir. Sonuç olarak, Havle Kadın Derneği'nin Müslüman feminist kimliği ile ihtilafli kimlik bileşenlerinin kesişim kümesinde yer alarak İstanbul Sözleşmesi'ne destek verdiğini, dini kimlik aracılığı ile kadın hakları mücadelesine ve feminizmin yerelleşmesine katkıda bulunduğunu, farklı inanç, kültür ve ideoloji gözetmeksizin dayanışma ağlarını sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Din, Sivil Toplum, İslami Feminizm, Havle Kadın Derneği.

The Role of Civil Society Organizations in Creating Collective Identity Awareness: The Case of Havle Women's Association

Abstract

The construction of identities depending on the time and place provides individuals with various identities. It is possible to claim that within this nested structure, a certain identity or identities can come to the front in accordance with different interactions. Amongst the entire identity components, religious identity is a sociological reality that directs one's view of life, whether it possesses any bound to any religion or not. The emphasis on religious identity is important for examining the association discussed within the scope of this study. Because Havle emphasizes that they are Muslims, feminists and women by defining their collective identity through religious reference, ideology and gender.

Therefore, the study focuses on the framework in which the organization's own solidarity elements are formed, considering that Havle Women's Association, the first Muslim feminist women's association in Türkiye, defines its organizational identity through a religious reference and its members come together within the scope of this religious reference. The reference point of the study is the Istanbul Convention, which has become an important area of controversy for both religious and feminist groups. In this regard, it has been researched how Havle contributed to the discussions from the Muslim feminist perspective. The study was analyzed through a qualitative research method, content analysis, by categorizing Havle's studies on its website into two categories as activities and publications. Thus, the importance and originality of the study is that it focuses on the Istanbul Convention, which has become a significant issue of controversy for both religious and secular groups, and how Havle contributed to the relevant discussions with its Muslim

feminist identity. In the study, it was analyzed that the Istanbul Convention was not seen as suitable for “Muslim family life” by the religious segment, and what kind of expression Havle took part in with its Muslim identity. Thus, it was aimed to fill the gap in the literature by analyzing the ongoing activities and publications of a Muslim feminist non-governmental organization regarding the Istanbul Convention. As a result, it is possible to say that Havle supports the Istanbul Convention with its Muslim feminist identity, contributes to the struggle for women’s rights and the localization of feminism through its religious identity, and maintains solidarity networks regardless of different beliefs, cultures and ideologies.

Keywords: Identity, Religion, Civil Society, Islamic Feminism, Havle Women’s Association.

Giriş

Kimlik, bireyin kendisini nasıl tanımladığı ve çevresi tarafından nasıl tanımlandığına bağlı olup sürekli olarak değişen/dönüşen bir olgudur. Latince “*idem*” kökeninden türetilen ve “*aynılık, süreklilik*” anlamlarını içeren kimlik kavramı (Aydoğdu, 2004), Türkçe’de “*kim*” soru kökünden türetilmiş olup “[t]oplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü; etiket” (Sözlük, 2022) anlamını taşımaktadır. Bir başka açıdan kimlik, bireylerin kim olduğunu açıklayan, mekân/zaman bağlamında şekillenen ve “*sen kimsin?*” sorusuna verilen yanıtlar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu yanıtlar bütünü, bireylerin kendilerini toplumdaki diğer bireylerle kıyaslaması sonucunda oluşmaktadır. Kimliğin, anlam ve tecrübe kaynağı şeklinde ifade edilmesi (Castells, 2006: 12) kimliğin sürekli inşa sürecine işaret eden bir başka tanımdır. Bu tanımlama esasen kişinin hayattaki duruşunu, neyi arzuladığını, kendisi için nelerin önemli olduğunu, inançlarını (Taylor, 2018: 52) bakış açısını ve bağlılıklarını (Parekh, 2014: 53) yansıtmaktadır. Tüm bunlar, kimlik inşasının yalnızca bir boyutunu oluşturmaktadır ve bu boyuta da *bireysel kimlik* adı verilmektedir.

Sözü edilen inşa süreci; toplum içerisindeki benzerlik ve farklılık üzerinden yapılan kıyaslamalar, karşılıklı etkileşimler ve bireylerin kimliklerini anlamlandırma süreçleridir. Dolayısıyla, bireyin belli bir grup içerisindeki ilişkileri ve davranışları da kimlik inşasında rol oynamaktadır. Bu açıklamayı, *Sosyal Kimlik Kuramı (Social Identity Theory)* çerçevesinde detaylandırmak mümkündür. Sosyal Kimlik Kuramı, 1970’lerde sosyal psikolog Henri Tajfel ve John Turner tarafından geliştirmiştir. Tajfel, “*Social Identity and Intergroup Behaviour*” (1974) adlı çalışmasında gruplar arası davranışların sosyolojik etkilerini incelemektedir. Tajfel’e göre (1974: 66) iç grup ve

dış grup, bireyin gruba olan aidiyetini ve aynı zamanda kimlik inşasını da etkilemektedir. Kimlikler, 'aidiyetler' bağlamında (Gülerce, H. ve Gülerce, R. 2020: 2) kültürel, siyasal, dini öğeler çerçevesinde şekillenebilmektedir. Dini geleneklere bağlı aidiyetler, kültür temelinde değişiklik gösterse de bireysel ve toplumsal bağlamla da ilişki içerisindedir. Bu nedenle, bireyin sahip olduğu bireysel ve kolektif kimlikler, bu aidiyetlerin gelişmesinde etkili olmaktadır.

Birey, kimliğini dini aidiyetler ile tanımladığında, davranış kalıpları ve söylemler dini referanslar ile pratikler çerçevesinde oluşmaktadır. Parekh'e göre (2014: 96) din; hayatın odağı olduğu sürece, diğer tüm kimliklere hükmedip onların yerini almalıdır. Oysaki bireylerin birçok kimliğe sahip olması, bu kimlikler arasında denge unsuru arayışını da gerekli kılmaktadır. Aksi takdirde tek bir kimliğe olan bağlılık, *kimlik marjinalleşmesi* durumunu ortaya çıkaracaktır. Dini kimlik, bu marjinalleşmeye sebep olabilecek önemli örneklerden bir tanesidir.

Bu çalışmada, Türkiye'de ilk Müslüman feminist kadın derneği olan Havle Kadın Derneği'nin (buradan sonra Havle), kendi kolektif örgüt kimliğini dini bir referans üzerinden tanımlamasından ve üyelerinin bireysel kimliklerinin de bu dini referans kapsamında bir araya gelmesinden hareketle, örgütün kendi dayanışma unsurlarının hangi çerçevede oluştuğu üzerine odaklanılacaktır. Havle'nin internet sitesinde yer alan "Biz Kimiz?"¹ başlıklı öz tanımlamaları incelendiğinde, derneğin dayanışma unsurlarının dini, ideolojik ve cinsiyet kimliklerinden etkilendiği gözlemlenirken; çalışmaya konu edilen etkinlik ve yayınlardaki görüşmelerde kişilerin dini kimliklerine ek olarak bireysel ve sosyo-kültürel kimliklerinin de tartışmalarda etkili olduğu görülmektedir. Şöyle ki dini kimlik üzerinden birleşen bireyler, her ne kadar bir kolektif kimliğe sahip olsalar da bu durum beraberinde dini kimliğin eklenmediği diğer bileşenlerle inşa olan bütüncül bir kabullenmeyi beraberinde getirmemektedir. Başka bir deyişle bireylerin tamamı, kolektif kimlikleri olan dini kimliği aynı şekilde bütün olarak kabul etmemektedir. Buradaki etki, bireylerin bireysel kimliklerindeki değişkenliktir. Söz konusu duruma en etkili örneğin İstanbul Sözleşmesi'ne dair bakış açısı ve kabullenişteki farklılıklar olduğunu söylemek mümkündür.

Dolayısıyla bu çalışmada gerek dindar gerekse de feminist kesim tarafından önemli bir ihtilaf alanı haline gelen İstanbul Sözleşmesi tartışmalarına, Havle'nin Müslüman feminist perspektiften nasıl katkı sağladığı ve bu doğrultudaki etkinlikleri/yayınları analiz edilmek istenmektedir. Aslında

1137 Uslu C, Doğanılmaz Duman D (2024). Kolektif Kimlik Farkındalığının Oluşmasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: Havle Kadın Derneği Örneği. *Mülkiye Dergisi*, 48(4), 1134-1162.

tartışmaya açılacak olan Havle'nin Müslüman feminist kimliği ile dindar kesim ve feminist alan arasındaki konumu üzerinden bir sivil toplum örgütüne ait dini kimlik referansları ve din-feminizm arasındaki ilişki çerçevesinde kimlik okumasıdır.

Çalışmanın referans noktası, kadına şiddetin temel bir insan hakları ihlali olduğunun vurgulandığı ve kadına şiddet tanımının genişletildiği, tam adı *Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi* olan İstanbul Sözleşmesi'dir. Bu referansın nedeni, kadın haklarının konsolide edilmesinde feminist alan tarafından desteklenen ancak dindar kesim tarafından getirilen eleştirilerdir.² Dolayısıyla, İstanbul Sözleşmesi'ne dindar kesim tarafından getirilen eleştirilerin; kadın hakları konusunda "feminizm", ve din bağlamında "Müslüman" kimliğini açıkça kabul eden Havle perspektifinde okunması, sivil toplum örgütünün İstanbul Sözleşmesi'ne dair bakışı ve duruşu açısından bir kırılma noktası oluşturmaktadır. Zira; kendisini Müslüman, kadın ve feminist olarak tanımlayan Havle'nin; a) bu tartışmalar kapsamında dindar tabandan ayrılarak feminist alanda kendisine yer bulabilmek ve bu kırılma noktasıyla birlikte feminizmi yerelleştirebilmek amacıyla nasıl çalışmalar yaptığı, b) öncelikli odak grubunun Müslüman feminist kadınlar olması sebebiyle ilgili grubun tepkisi ve duruşu, son olarak c) İstanbul Sözleşmesi'nde sıkça bahsedilen 'aile' ve 'kadına şiddet' kavramlarını nasıl ele aldığı kritik konular arasındadır.

Havle'nin yukarıda sıralanan konulara ilişkin duruşunun incelenmesi amacıyla, derneğin internet sitesi; etkinlikleri ve yayınlarıyla birlikte içerik analizine tabi tutulacaktır. Bir nitel araştırma yöntemi olan içerik analizi, araştırmaya konu edilen kaynaklardaki metinlerin incelenmesiyle içeriğin oluşturulmasında etkin konumda bulunan aktörlerin tutumlarını çözümlenmeyi ve belirli bir çerçevede anlamlandırmayı hedefler. Bu kapsamda, iki farklı etkin aktör olarak internet sitesindeki açıklama metinlerinin üreticisi olan dernek yönetiminin ve etkinliklerle yayınlarda yer verilen görüşmelerde fikir belirten bireylerin İstanbul Sözleşmesi'ne dair tutumlarının hangi kimlik bileşenlerinden etkilendiği incelenecektir.

Çalışmanın kavramsal çerçevesini kimlik, bireysel kimlik ve kolektif kimlik oluşturmaktadır. Kavramsal çerçevenin bu bölümde yer verilen tanımlarının ardından; dini kimlik özelinde İslami feminizm kavramı, İstanbul Sözleşmesi ve çalışmanın odaklandığı vaka kapsamında Havle'nin internet sitesindeki yayınları ve etkinlikleri incelemeye alınacaktır. Gerçekleştirilecek

analize dahil edilecek olan içerik, 2020-2023 yılları ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmanın gerekçesi, 20 Mart 2021'de Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi ile ilişkilidir; zira, esas incelenmek istenen, ilgili tarihin hemen öncesinde ve sonrasında var olan tartışmalara Havle'nin yaptığı katkıdır.

Çalışmanın önemi ve özgünlüğü hem dindar hem seküler kesim tarafından önemli bir ihtilaf konusu haline gelen İstanbul Sözleşmesi'ne, Müslüman feminist kimliği ile Havle'nin ilgili tartışmalara nasıl katkı sağladığının açıklanmasıdır. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında Havle'nin; İslami feminizm ve toplumsal cinsiyet ilişkisi üzerinden (Parmaksız ve Öztan, 2021), yeni toplumsal hareketler bağlamında dijital aktivizmin bir örneği olarak (Özüdoğru Erdoğan, 2021) incelendiği görülmektedir. Bu çalışmada ise, ilerleyen bölümlerde detaylandırılacağı üzere, dindar kesim tarafından İstanbul Sözleşmesi'nin "Müslüman aile hayatına" uygun olmadığı görüşüne karşılık, Müslüman kimliği ile Havle'nin nasıl bir söylemde bulunduğu analiz edilmektedir. Böylelikle Müslüman feminist bir sivil toplum örgütünün İstanbul Sözleşmesi'ne dönük etkinlikleri/yayınları analiz edilerek literatürdeki boşluğun doldurulması hedeflenmektedir. Havle'nin düzenlediği ve paylaştığı etkinlikler/yayınlara örgütün İstanbul Sözleşmesi'ne dönük kendi kolektif bakış açısını yansıtırken; aynı zamanda etkinlik katılımcılarına yönelik yapılan anketlerle de bireylerin aktör olarak ilgili sözleşmeye dair tutumunu da paylaşmaktadır.

Kimlik çok çeşitli bileşenleri olan ve bu bileşenlerin eklemlenme süreçlerinde benzerlik unsurunun ön plana çıktığı bütüncül bir yapıya sahiptir. Ana akım Müslüman kimliğin kadını konumlandığı alan ile feminist kimliğin kadını konumlandığı alan birbiriyle ihtilafli bir yapıya sahiptir. Bu noktada örgütün "feminist" ve "Müslüman" kimlikleri bir arada kabul eden ilk sivil toplum örgütü olarak öncülerinden ayrılması, dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda çalışmada, Müslüman feminist bir sivil toplum örgütünün, Sözleşme'ye destek vermesi şaşırtıcı bir bilgi olarak görülmemekle birlikte örgütün İstanbul Sözleşmesi'ne dindar kesim tarafından getirilen eleştirilere, yine Müslüman kimliği üzerinden nasıl cevap verdiği vurgulanmak istenmektedir.

Dini Kimlik ve İslami Feminizm

Bireyin kimlik arayışında din olgusunun önemli bir yeri olabilmektedir. Burada dini olgular, bireyin toplumda kendini konumlandırması ve anahtar soru olan "kimim ben"i cevaplamak için en kullanılabilir araç konumuna

gelmektedir (Gleason, 2014: 25). Kimlik arayışının din olgusu üzerinden yapılması, Havle incelemesi açısından belirgin bir örnektir. Zira dernek, kolektif kimliğini dini referans, ideoloji ve cinsiyet üzerinden tanımlamasıyla Müslüman, feminist ve kadın olduklarını vurgulamaktadır.

Burada feminizm kavramının, dindar kesim tarafından kabullenilip kabullenilmediği sorusu akla gelebilir; ancak bu çalışma kapsamında daha da önemli olabilecek olan soru, feminizmin dernek tarafından nasıl ele alındığıdır. Dernek bu kapsamdaki amacını, feminizmin İslami öğelerle eklemlenerek yerelleştirilmesi olarak açıklamaktadır. Derneğe göre, Kur'an'ın ataerkil yorumları, Müslüman kadınların konumlarını etkilemektedir. Dolayısıyla buna karşı dernek, feminist bir bakış açısıyla mücadele etmektedir.³ Burada belki de kimlik krizinden de söz edilmelidir.

Kimlik krizi/bunalımı, kişilerin kim oldukları ve/veya yaşamda nasıl bir duruş sergileyecekleri konusunda belirsizlik yaşadıklarında ortaya çıkan bir olgudur. *“Temel yönelimlerimizden kim olduğumuz bağlamında bahsetme eğilimimizin sebebi de işte budur. Bu yönelimi kaybetmek ya da böyle bir yönelim bulamamak kişinin ne olduğunu bilmemesidir.”* (Taylor, 2018: 55). Dolayısıyla, bireylerin kendilerini madun konumunda hem kadın hem de Müslüman olarak o güne kadarki toplumsal/bireysel davranış kalıplarında yaşayarak bireyselliklerinde bir çatışma yaşamaları, kimlik krizine yol açmış ve bu nedenle de Türkiye'deki ilk Müslüman feminist kadın derneğini kurarak bu kimliklerini ifade etme ihtiyacında olmaları muhtemeldir. Bu kapsamda, “özdeşleşme” unsuru da kimlik/davranış kalıpları bağlamında önem taşımaktadır. Özdeşleşme, bir süreç olarak ele alınabilmekte ve bu süreçte hangi grupların, tutumların anlamlı olduğuna dair farkındalık oluşturulabilmektedir (Gleason, 2014: 30). Söz konusu durum, birçok farklı unsur çerçevesinde gerçekleşebilir; örneğin, etnik yapı ile özdeşleşmek, kültürel bir kod ile özdeşleşmek veya dini bir referans ile özdeşleşmek. Toplum içerisinde, buna benzer kimlik özdeşleşmeleri yaşayan bireyler, bir araya gelerek ilgili benzerlik üzerinden bir dayanışma ve ses birliği oluşturabilirler.

Geleneksel toplumlarda sosyal bütünleşmenin, modern toplumlarda ise dayanışmanın sağlanabilmesi adına araçsallaştırılan bir kimlik bileşeni olan din, kişinin bulunduğu çevreyi nasıl algılayacağını etkileyerek davranışlarına da yön vermektedir (Giddens, 2012: 579-580). Birbirine yakın değerlerin ve tutumların benimsenmesi, toplumsal birlik ve dayanışma sağlanmasıyla beraber bireyin yalnızlaşmaması açısından da önem teşkil etmektedir. Din

bileşenin iç-grup dinamikleri kapsamında değerlendirildiğinde yaşamdaki birleştirici gücü yadsınamaz bir boyuttur; ancak dış-grup dinamikleri açısından da bakıldığında toplumsal bölünmelere yol açabileceği unutulmamalıdır. Giddens (2012), “[d]in, toplulukları hangi şartlar altında birleştirir ve böler?” sorusunu yönelterek bu ikiliğe dikkat çekmektedir. Bu ikiliğe etki eden unsurların, yaşanan bölgeye ait zihniyet, kimlik farklılıklarının görünürlüğü ve kabulü, kültür yapısı olduğunu söylemek mümkündür. Böylelikle dini kimliğin beraberinde getirdiği belli şekilde eylemde bulunma, aktiflik alanını da belirlemektedir. Örneğin; din ve kültürün ayrılmaz ilişkisi yadsınmadığında, kültür ve din tarafından aktarılan bazı değerlerin, kişilerin benliğinde ‘gömülü’ duygular yarattığı düşüncesi söz konusudur. Bu nedenle, bu değerlerde bir değişiklik gözlemlenmesinin, diğer kişisel ve toplumsal değerlerin değişimine nazaran daha katı olduğu görüşü hâkimdir. Örneğin; dini, etnik, milli duygular çerçevesinde kişi, ‘başka türlü yapamam’ ruh haline bürünebilmektedir. Zira din, dindar toplumlarda bireylere aidiyet ve toplumsal bütünleşme kazandırma açısından süregelen önemli kurumlardan biri olmuştur. Sonuç olarak dinin, “kimim ben” sorusunu yanıtlarken bir araç olarak kullanılması, aynı zamanda din olgusunun toplumdaki yerini sağlamlaştırmaktadır (Gleason, 2014: 25). Böylelikle dini kimlik, kişilerin kendilerini tanımlarken din ögesini referans almaları sonucu oluşmakta ve bireyler, yaşamlarını dini kurallar ve buna bağlı tutumlar çerçevesinde kurmaktadır.

Dini kimlik çerçevesinde belirlenen konulardan biri de kadınların kamusal alanda nasıl davranabilecekleri ve ne çeşit söylemlerde bulunabilecekleridir. Bu doğrultuda, Müslüman kadınların kamusal alandaki görünürlük ve bedensel hakları, İslami feminizmin ihtilaf alanı kapsamındadır. Bu nedenle Müslüman kadınların; kadın olmaları ve dini kimlikleri sebebiyle yaşadıkları, maruz bırakıldıkları belli kısıtlamaların ve argümanların, İslami feminizm özelinde açıklanarak tartışılması faydalı olacaktır.

Toplum tarafından kadınlara uygun görülen belirli davranış kalıpları ve roller sürekli olarak varlığını korumuş ve tartışma konusu olmuştur. Söz konusu davranış kalıplarının ve rollerin sürdürülebilirliğinde örf ve adetler, gelenekler ve din belli bir yer tutmaktadır. Özellikle din, bireylere yüklenen bu rollerin pekiştirilmesinde ve içselleştirmesinde önemli bir referans aracıdır. Zira din referansı ile, davranış kalıplarının ‘kutsal’ sayıldığını söylemek mümkündür. Berktaş’a göre (2019: 17) kadınların rolleri ve söz konusu davranış kalıpları ile şekillenen yaşam tarzı, yaşadıkları coğrafyada benimsenen kültür ile ilgilidir. Tüm bu etkileriyle din, ilgili coğrafyada

içselleştirilen toplumsal cinsiyet rollerini de şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Türk toplumu özelinde konuya odaklanıldığında; İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte anaerkil yapının yerini ataerkil bir düzene bıraktığı belirtilmektedir (Berktay, 2019: 119). Buna karşın kadınlara karşı uygulanan tahakkümün, din boyutunda temellendirilmesine karşı çıkan İslami feministler, savunmalarını yine İslam'ın kutsal kitabı üzerinden gerçekleştirmektedirler. Bu çerçevede yirminci yüzyıl sonlarında İslam toplumlarındaki bir grup aydın kadınların, Müslüman kadınların sosyo-kültürel kodlamalar ve İslam ilkeleri doğrultusunda yerleşen konumlarını sorgulamaları, "İslami feminizm" kavramını ortaya çıkarmıştır (Altıparmak ve Budak, 2020: 21).

İslami feminizm, "İslami bir paradigma dahilinde ifade edilen feminist bir söylem ve uygulamadır." (Badran, 2017: 37). İslami feministler; kadınlar ve erkekler için hak, adalet arayışlarını Kur'an üzerinden temellendirmektedirler. Başka bir deyişle İslami feministler; din ve gelenek içerisinde kadının konumunu, toplumsal cinsiyet perspektifinde değerlendirerek buradaki ataerkil öğeleri, Kur'an'ı referans alarak sorgulamaktadırlar (Güç, 2008: 653-654). İslami feminizm kavramının ilk kullanımına dair farklı görüşler bulunsa da Afsaneh Najmabadeh ve Ziba Mir-Housseni'ye göre, bu kavramı ilk kez kullananlar, 1992'de kurulan *Zaman* gazetesinin editörleridir. Türkiye'de ise Yeşim Arat ve Feride Acar ilk kez "İslami feminizm" kavramını makalelerinde kullanırken; Nilüfer Göle *Modern Mahrem* kitabında yeni bir dönüşümü ifade etmek üzere ilgili kavrama yer vermiştir (Badran, 2017: 39). *Modern Mahrem* (Göle, 2011)'de kadınların örtünme pratikleri, siyasal çerçevede tartışılmakta ve ilgili konu İslami hareket ile ilişkilendirilmektedir. "İslamcılık, kadınları iffetin ve ahlakın işaretleri olarak gösterir. Kadının katılımı ve siyasallaşması da benzer şekilde, kendini yerel sahanın sınırları içindeki farklı cinsiyet rollerinin tanımlamalarından uzaklaşır ve kolektif bir kadın kimliğinin oluşumuna olanak verir." (Göle, 2011: 11-12). Böylelikle İslamcılık ile toplumda salt kültürel ve siyasal temelde değil, aynı zamanda cinsiyetler arası bir boyutta da farklılaşma söz konusudur. Başka bir deyişle, "(...) genelde laikler ve İslamcılar, özeldense kadınlar arasındaki kültürel bölünmeyi açığa çıkarmış" (Göle, 2011: 13) olduğunu söylemek mümkündür.

İslami feminizmin temel noktasına bakıldığında, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliğin temel nedeninin ataerkil düşünce yapısı olduğu ve söz konusu eşitsizliğin, düşünce ve geleneklerden kaynaklandığı iddia edilmektedir. Dolayısıyla bu perspektife göre, Kur'an'ın ataerkil bir metin olarak ifade edilmesi, aslında yorumlayan kişinin ataerkil düşüncesinden

kaynaklanmaktadır. Öncesinde, Kur'an'ın yorumlanması eril bakış açısı ve tecrübeleri üzerinden kurulurken; İslami feminizm ile kadınlar kendi yorumlarını ve tecrübelerini kadın bakış açısı ile aktarmışlardır (Badran, 2017: 45).

Çalışmanın odak noktası ve tartışma konusu kapsamında, fikir olarak İslami feminizm ve kimlik olarak İslami feminizm arasındaki farka dikkat çekmek yararlı olacaktır. Buna göre, Kur'an üzerinden temellendirilen cinsiyet eşitliği savunusu ve akademisyenlerin Kur'an'ı feminist bakış açısıyla değerlendirmesi çerçevesinde iki farklı yaklaşım söz konusudur (Badran, 2017: 40). Fikir olarak İslami feminizmde, Kur'an'daki emirler doğrultusunda toplumda kadın-erkek eşitliği sağlanabileceği savunulurken; kimlik olarak İslami feminizmde ise dini metinler, feminist perspektiften yeniden yorumlanarak "İslami bir proje" olarak kabul edilmektedir.

Bu kapsamda İslami feminizm, kadınların kadın olmaları sebebiyle karşılaştıkları ve yaşadıkları sorunları din temelinde yorumlamaktadır. Sorunların, benimsenen kültür temelinde farklılık gösteriyor olmasına karşın, cinsiyet eşitsizliklerinin varlığı söz konusudur. Cinsiyet eşitsizliklerinin meşrulaştırılması çerçevesinde kullanılan kaynaklarda İslami feminizm, kadınların ikincil durumunun Kur'an üzerinden meşrulaştırılmasına karşı çıkmaktadır. Kur'an'ın ataerkil yorumu, İslami feminizmin odak noktasını oluşturmakta ve bu iddiaya karşı bir teori çizilmeye çalışılmaktadır. Asma Barlas (2017: 66), bireylerin ataerkil baskı kaynağını Kur'an'da arama eğilimlerini incelemektedir. Müslüman devletlerdeki ataerkil modelin, genel kanının aksine İslam ile değil, devletin siyasal yapısı ve kültürel öğeleriyle bağlantılı olduğunu savunan Barlas, doğru anlaşılması bakımından Kur'an'ın nasıl okunması gerektiğine dikkat çekmiştir (Barlas, 2017: 66-67). İslami feminist söylemde, kadın bakış açısı ile İslami kaynakların yeniden okunması, hâkim ataerkil söylemlere karşı yeni bir meydan okumayı beraberinde getirmekte ve feminizmin yerelleşmesini sağlamaktadır. İslami feminist söylemle birlikte, Kur'an'daki toplumsal cinsiyet eşitliğine vurgu yapılmakta, kadına yönelik şiddet ele alınmakta (Gürhan, 2010: 374- 376) ve böylelikle feminist bilgi birikimi de artmaktadır.

Barlas (2017: 67) "*[k]adınların kurtuluş projesinin ne Batılı ne de feminist olduğunu, daha ziyade Kur'an'ın öğretilerinin özünde olduğuna*" inanarak hem Batılı feminizmi eleştirmekte hem de Kur'an'ın doğru okunması gerekliliğine dikkat çekmektedir. Böylece yalnızca erkeklerin Kur'an'ın gerçek anlamını algılayabileceği savı sorgulanmakta ve Kur'an'ın ataerkil bir metin

İçerdiği yorumu eleştirilmektedir. Zira Barlas'a göre (2017: 71) bu yorum, okuyan kişinin yöntemine ve bakış açısına bağlıdır. Ancak, bu noktada sorgulanması gerekir ki, Kur'an'ın cinsiyet eşitliği barındırdığına yönelik bir okuma ve buna bağlı yorumlama sayısı nedir ve ne derece etkilidir? Teoride böyle bir çıkarımın yapılmasının aksine, pratikte cinsiyet eşitliği boyutunda bir inceleme görülmemektedir. Öte yandan, Barlas (2017: 73), “[a]yrımcılığın ve kadın düşmanlığının Müslümanlara özgü olmadığını görürüz.” diyerek bir kabullenişin mi altını çizmektedir sorusu da yine tartışılacak konular arasındadır. Ancak çalışmanın sınırlılığı kapsamında bu araştırma, İslami feminizmin uygulanabilirliğine ve/veya teorik çerçevesini tartışmaya değil; temel odak noktası olan Havle'nin Türkiye özelinde feminizmin İslami kimlik ile eklemlenmesine ve buna bağlı olarak İslami feminizmin yerleşmeye katkı sunup sunmadığına odaklanmaktadır.

İslam'ın ataerkil yorumlarında; Havva'nın Adem'in kaburgasından yaratıldığı ifade edilerek bir hiyerarşinin kurulmasının yanı sıra, ilk günahı işleyenin de Havva olduğu söylenerek kadınların konumu temellendirilmektedir. Ataerkinin din aracılığı ile kurumsallaştırılması, toplum tarafından kabullendirilmesi açısından kilit noktadadır. Göle'ye göre (2010: 142) “[d]insel pratikleri yöneten artık İslam'ın kurumları değil, Müslümanların hem kişisel hem de kolektif özne inşası içinde dinsel anlam arayışıdır.” Müslüman kadınlar, kendi kimliklerini söz konusu dini pratikler ve anlamlar çerçevesinde tanımlamaktadırlar; ancak burada kendilerini salt ‘özne’ olarak tanımlamaları söz konusu değildir. Aynı zamanda toplumda kabul gören dini pratikler, anlamlar doğrultusunda da tanımlanmaları gerekmektedir.⁴ Barlas'a göre (2017: 85) Kur'an, “(...) kadının değeri ve itibarı konusunda, modern düşüncede bile benzeri olmayan, tam anlamıyla eşitlikçi bir bakış açısı sunmaktadır.” ve bu durum Müslüman feministler tarafından da İslam'ın ataerkiyi yüceltmediği, tam tersine cinsiyet eşitliğini savunduğu şeklinde açıklanmaktadır (Ali, 2017: 24). Ancak, bu çerçevede önemli bir not düşmek gerekir ki Kur'an'da miras, boşanma, evlilik gibi kadın ve erkek arasında eşitsizlik barındıran konuların varlığı mutlaktır.

Burada, Havle analizine geçmeden önce Türkiye özelinde İslami feminizme ve Müslüman feministlerin neler yaşadığına dair bir portre çizilmesi faydalı olacaktır. Bir görüşe göre, esasen Osmanlı dönemindeki Müslüman kadınların feminizmle çok daha erken bir tanışıklığının olmasına rağmen akademik anlamıyla İslami feminizm meselesinin 1980 sonrası dönemde gündeme gelmiş olması dikkat çekicidir (Şefkatli Tuksal, 2020: 218). Zira Osmanlı kadın hareketi, on dokuzuncu yüzyıl siyasal, ekonomik, sosyal

alandaki değişimlerden etkilenerek kadının toplumsal yaşamdaki statüsü için talepleriyle başlamış ve bu talepleri iletmede/toplumsal farkındalık yaratmadaki en etkili araçları ise gazete ve dergiler olmuştur (akır, 2021: 59). Söz konusu yazılarda 'İslam'da feminizm' kavramının kullanılması, konunun başlangıç dönemine işaret etmektedir (Karaca, 2012: 270).

Modernleşme dönemiyle ise kamusal alanda Batılı kadın modeli ile başörtülü kadınlar arasında laiklik ilkesinin yer bulması, siyasal kutuplaşmaya evrilmiştir. Siyasal kutuplaşmanın zirveye ulaşması, kendisini 1983 yılında üniversitelerdeki başörtü yasağı ile göstermiştir. Yasağı protesto eden başörtülü kadınlar, feminist alana din ve vicdan özgürlüğü ile perspektif katmışlardır (Altıparmak ve Budak, 2020: 33). 1990'lar, dini kimlik ögesinin kamusal alanda daha fazla görünürlük kazandığı ve tartışıldığı dönem olarak anılmaktadır. Bu dönemde İslam'ın kamusallaşma dinamikleri belirlenmiştir (Göle, 2000: 14). Göle'ye göre (2000: 30), bu noktada kadınlar hem feminist hem İslami kimliklerini kullanarak feminizmin 'insan' kategorisinin evrensel ve özgürleştirici iddialarını; İslami kimlik ile de "Batı modernliğinin" evrensel iddiaları sorgulamıştır.

Zamanla örgütlenme modellerini geliştiren dindar kadınlar, 90'lı yıllardan itibaren platformlar aracılığıyla örgütlenmişlerdir. Örneğin 1995 yılında BM Pekin Dünya Kadın Konferansı'na feminist kadın örgütlerin yanı sıra İstanbul'dan bir grup dindar kadın da katılmıştır. Toplantıda tartışılan esnek örgütlenme teorisini pratikte Başkent Kadın Platformu'nu⁵ kurarak gerçekleştiren kadınlar, Türkiye'de birçok kampanyanın ve projenin destekçisi olmuştur. 2000'li yıllara gelindiğinde ise "yeni oluşumlar" olarak adlandırılan örgütler; Kadına şiddete Karşı Müslümanlar İnişiyatifi (KşKMİ), Reçel Blog ve Havle Kadın Derneği'dir (şefkatlı Tuksal, 2020: 232-235).

Yeni oluşumlar içerisinde Havle, öncülleri olan Reçel Blog'a, KşKMİ'ye ve Kadınlar Camilerde'ye referans vererek genelde kadınlar özelde ise Müslüman kadınlar için hak savunusunda bulunduğunu; ancak ilgili Müslüman kimlikle feminizm içerisinde yeni bir alan açtığını ifade etmektedir. Havle, söz konusu alanı genişleterek feminist hareketi büyötmeyi, İslam dininin ataerkil yorumlarına, toplumsal normlara ve bu normların dini referanslarla ilişkilendirilmesine karşı feminist perspektiften inşa ettikleri bir söylemle mücadelede bulunmayı hedeflemektedir.⁶ Genel olarak, Havle'nin kendisini 'ilk Müslüman feminist' kimliğiyle tanımlaması ve buna bağlı olarak öncüllerinden yaşadığı kopuş durumu, "Müslüman feminist", "İslami feminist" kavramlarını benimsemeleri ve bu kavramlarla birlikte örgütlenerek aktif

1145 Uslu C, Doğanyılmaz Duman D (2024). Kolektif Kimlik Farkındalığının Oluşmasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: Havle Kadın Derneği Örneği. *Mülkiye Dergisi*, 48(4), 1134-1162.

bir sivil toplum örgütü kurmuş olmalarından kaynaklanmaktadır. Havle'nin yukarıda sözü edilen oluşumlardan kopuş noktalarını tek tek incelemek gerektiğinde ise; Reçel Blog⁷, bilhassa Müslüman kadınların gündelik deneyimlerine, toplumsal meselelere ilişkin mücadelelerine dair söylem ürettikleri kurumsal örgüt olmayan bir blog platformudur. KŞKMİ ise, Reçel Blog platformunun kadına şiddet konusundaki çağrısı üzerine kurulmuş bir oluşumdur (Özinanır, 2016: 120). İlgili oluşum, kendisini 'Müslüman kadınlar' olarak tanıtmakla birlikte kadınların kadın olmaları sebebiyle yaşadıkları eşitsizliklerle ve ayrımcılıklarla mücadele etmektedir.⁸ Ancak 'feminizm', 'Müslüman feminizm' ve 'İslami feminizm' kavramlarını kullanmamalarıyla ayrışmaktadırlar. Kadınlar Camilerde ise; camilerin erkek merkezli yerler olduğuna dair yerleşik düşünceye dönük bir tepki olarak kurulan bir sivil oluşumdur (Ören, 2022). Salt mekânsal bir hak amacı taşıyan oluşumda da 'feminizm', 'Müslüman feminizm' kavramlarına rastlanmamaktadır. Tüm bu oluşumlar Müslüman kimliği kadın hakları savunusuyla eklemlendirmekte ve bu noktada Havle ile benzerlik sergilemektedir. Ancak Havle, sözü edilen oluşumlarla hem dini kimliği hem de kadın hakları savunusunda öncülleri ile süreklilik gösterirken; feminizmin yerelleştirilmesi, İslami feminizmi Türkiye'de kurumsallaştırması ve 'feminizm' kavramını açıkça kabul etmesiyle öncüllerinden koparak ilk örnek olma özelliği taşımaktadır. Havle'nin Müslüman feminist kimliği benimsemesi ve bunu açıkça ilan etmesi bu bakımdan önem arz etmektedir.

Türkiye'de İslami feminizm, 1980 sonrası üniversitelerde başörtüsü yasağı ile başlayan dindar kadınların kamusal alanda görünür olma çabaları/hak arayışları ve ataerkil sistemin İslami kaynaklar referansı ile eleştirilmesi ile ilişkilendirildiğini söylemek mümkündür. Böylelikle feminist hareket tarihinin hem evrensel bir kadın kimliği hem de evrensel kadın kimliği dışında farklılıkları taşıyan diğer kimliklerin görünürlüğü için mücadele yolu açtığı söylenebilir (Parmaksız ve Öztan, 2021: 126). Dini kimlik özelinde farklılıkları görünür hale getirmeyi amaçlayan Havle'ye karşı toplumdaki davranış ve söylem beklentileri de bu doğrultuda değerlendirilebilir. Söz konusu değerlendirme, Havle'nin İstanbul Sözleşmesi'ne dönük yorumları ve toplumsal cinsiyet eşitliği temelindeki argümanları; İstanbul Sözleşmesi'nin dindar kesimdeki ihtilafı durumu da göz önüne alındığında önem arz etmektedir. Bu nedenle dernek analizine geçmeden önce İstanbul Sözleşmesi'ne kısaca bakmak, çalışma açısından faydalı olacaktır.

İstanbul Sözleşmesi: Amaç ve Kapsamı

20 Mart 2021 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan Cumhurbaşkanı kararı ile gerçekleşen İstanbul Sözleşmesi’nin feshi; kadın örgütlerinin ve siyasi partilerin Danıştay’a başvurması ve iptal davası açmasına karşın Danıştay tarafından hukuka uygun bulunmuştur. Böylelikle Türkiye, 1 Temmuz 2021 senesinde İstanbul Sözleşmesi’nden resmen çıkmıştır. Hemen ardından aile-kadın yaşamı, LGBTIQ+, namus gibi konular üzerine var olan tartışmalar tekrar gündeme gelmiş ve birçok sivil toplum örgütü de bu tartışmalara katkı sağlamıştır. Analize başlamadan önce, çekilme tarihinin öncesinde de İstanbul Sözleşmesi’ne dönük ifadeleri incelemek, iki tarih arasında karşılaştırmalı sonuçların elde edilmesini kolaylaştıracaktır.

Türkiye, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi, bilinen ismi ile *İstanbul Sözleşmesi*’ni ilk onaylayan ülkeler arasındadır. İlgili kanun 2014 yılında yürürlüğe girmiş, sözleşmenin önsözünde kadına şiddetin, erkeklerin kadınlar üzerinde bir egemenlik kurması ile tarih boyunca var olan ataerkil bir gücün yansıması olduğu kabul edilmiştir. Bununla birlikte, kadın ve erkek arasındaki eşitlikçi bir yapının kurulmasındaki en büyük engellerden birinin; kadınlara ve kız çocuklarına yönelik taciz, tecavüz, erken yaşta evlendirme, ‘namus’ cinayetleri ve kadın sünneti gibi insan haklarını ihlal eden eylemlerin olduğu da vurgulanmıştır. Sözleşmenin asıl arzusu, aile içi ve/veya cinsiyet temelli şiddetten arındırılmış bir Avrupa yaratmaktır.

Genel bir bilgilendirme yapmak adına sözleşme maddelerine kısaca bakıldığında; tanımlar kapsamında kadına şiddetin temel bir insan hakları ihlali olduğunun altı çizilmekte ve bu şiddet tanımı genişletilerek, özel veya kamusal alanda, fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik gibi şiddet türlerinin de varlığı vurgulanmaktadır. Aile içi şiddet tanımında boşanmış veya evli eşler ayrımı yapılmadan uygulanan fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik şiddetler kabul edilmiştir. İkinci dalga feminizmin temel sloganlarından biri olan ‘*Özel olan politiktir!*’ nidası burada kendine hayat bulmuştur. Özellikle şiddete karşı koruma kapsamında, her türlü ayrımcılığın önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bireylerin cinsel yönelimi, dini, dili, yaşı, sağlık durumu, medeni hali, cinsel kimliği, siyasi görüşü ve herhangi bir azınlık grubuna bağlı olduğuna bakılmaksızın haklarını korumada ayrımcılığın önüne geçilerek güvence altına alınması amaçlanmıştır. Hakların korunmasının ve ayrımcılığın önüne geçilmesi kapsamında devlet yükümlülüklerinden söz edilmiştir. Devlet, şiddet eylemlerinin gerçekleşmesini önlemekte sorumluluğa sahip olmakla birlikte gerekli hukuki ve diğer tedbirleri almakla yükümlüdür. Günümüzde,

çoğu sokak hareketlerine bakıldığında benzer bir slogan duyulmaktadır: *“İstanbul Sözleşmesi’ni uygulayın!”* Bu sloganda aktif rol oynaması talep edilen yapı devlettir. İşte bu noktada, ilgili maddede yer aldığı üzere; devlet, kadına şiddetin önlenmesi, şiddet eylemlerinin soruşturulması ve cezalandırılmasında esas role sahiptir. Genel yükümlülükler incelendiğinde ise, belirtilenin aslında tarihte süregelen bir yanlış görüşün giderilmesine yönelik bir tedbir dikkat çekmektedir. Kadınların, ‘nesne’ konumunda görülmesi ve aşağılanması, toplumsal cinsiyet kalıplarına dönük olarak kadının ikincil konumda görülmesinin giderilmesi için kültürel ve sosyal değişim modelleri sağlanması istenmiştir. Sözleşme, farkındalığı artırma kapsamında önemli bir kavram olabilecek “bilinç yükseltme toplantıları”nı işaret etmektedir. İkinci dalga feminizmin kilit uygulamalarından biri olan bilinç yükseltme, *“toplumsal kimliği yeniden biçimlendirme ve gurur, kişinin öz değeri ve kendi benliğini öne çıkarma hususlarını vurgulayarak kültürel aşağılanmaya karşı çıkma stratejileri”* (Heywood, 2018, s. 279) olarak tanımlanabilmektedir. Kanunda, bu farkındalığı artırma konusunda, sivil toplum kuruluşları ile iş birliğine gidilmesi, çeşitli kampanyalar ve programlar geliştirilmesi vurgulanmıştır. Bu çalışmada vurgulanacak olan husus da sivil toplum kuruluşlarının iş birliğine yöneliktir. Sözleşme’de eğitim konusuna odaklanılmış ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet konusunun müfredata eklenmesi aracılığıyla bir bilinç oluşturulmasından da söz edilmiştir. Zira eğitim, belirli bir toplumda tutum ve buna bağlı olarak davranışları değiştirmek ve geliştirmek, var olan yanlış söylemler üzerinde düşünülmesini sağlayacak etkili bir araçtır.⁹

Sözleşmeden çıkılmasından önce Havle’nin kurucu üyelerinden Rümeyza Çamdereli’nin kendisiyle yapılan bir röportajda İstanbul Sözleşmesi’ni açıkça savunması, LGBTİ¹⁰ haklarının insan hakkı olduğunu ve tartışılmazlığını belirtmesi, derneğin ilgili konudaki duruşu açısından önemli bir noktadır.¹¹ Twitter sayfalarında da *#İstanbulSözleşmesiBizim* şeklinde paylaşım yaparak sözleşmeyi destekleyen duruşlarını açıkça belirtmişlerdir.¹²

Aktif bir STK Olarak Havle Kadın Derneği

Havle, 2018 Ekim ayında, kadınların -özellikle kendilerini Müslüman kimliklerle tanımlayan kadınların- hayatın her anında karşılaştıkları zorlukları belirlemek ve bunlarla mücadele etmek amacıyla kurulmuştur. Bu amaç doğrultusunda, teorik ve pratik yaklaşımlarda feminizm ve kadın hareketinin birikiminden yararlanılacağı belirtilmiştir.¹³ Türkiye’nin ilk Müslüman feminist kadın derneği olarak kendilerini ifade eden Havle, ismini bugüne kadar önemli bir birikimi kendilerine devreden Müslüman feminist

kadınlara referansla koyduklarını belirtmektedir.¹⁴ Manifestolarında da ifade ettikleri Havle'nin anlamı, şu şekilde aktarılmaktadır:

Havle Bint-ii Salabe, eşi tarafından uğratıldığı haksızlığa itiraz eden Müslüman bir kadındı. Rabbimizin, Havle'nin duası ve yakarışları üzerine Mücadele suresinin ilk dört ayetini Peygamberimize vahyettiği bilinmektedir. Havle bize, haksızlığa karşı durmadaki kararlığı ile ilham olmuştur. Biz, kendini Müslüman ve feminist olarak tanımlayan kadınlar olarak, Allah katında üstünlüğün cinsiyetle değil takva ile ölçüldüğüne (Hücurat:13), kadın ve erkeğin birbirinin velisi olduğuna (Tövbe:71) inanıyoruz. İnsanlık tarihinin en eski ayrımcılıklarından olan kadın düşmanlığı, dini metinlerin ve pratiklerin erkek egemen bir perspektifle yorumlanmasına ve üretilmesine sebep olmuştur. Kadının ikincil statüde görülmesi ne Allah'ın isimleri ve sıfatlarıyla ne de İslam dininin temel mesajları ile uyuzmaktadır. Misyonumuz, kadın- erkek eşitliğini Müslüman ve feminist bir çerçevede savunmak, kadınların hayatın her alanında (iş ve aile hayatlarında, ilişkilerinde, evliliklerinde, okulda, camide, hastanede ve benzeri pek çok kamusal alanda) uğradıkları haksızlıkların ve verdikleri mücadelelerin hikâyesini duyurmak, toplum tarafından önlerine konulan engelleri aşabilmeleri adına kurumsal çözümler üretmektir. Feminist hareketler ve literatürler, bu doğrultuda önemli tartışmalar ve öneriler içermekte, kadına karşı yapılan ayrımcılıklara dair farkındalık yaratmaktadır.¹⁵ (Havle Kadın, 2019)

Bu doğrultuda Havle, ataerkil bir bakış açısını reddetmekle birlikte, 'Müslüman kadın' kimliklerini koruyarak feminist bir perspektif geliştirmişlerdir. "*La Havle Demeye Geldik!*" mottosu ile yola çıkan Havle, temel amaçlarını Müslüman kadınların feminist hareketteki sayılarının artırılması olarak belirtmiştir.¹⁶

Demokratik toplumlarda olması gereken önemli hususlar çoğulculuk, ifade özgürlüğü, farklılıkların görünürlüğü, azınlıkların sesinin duyurulabilmesidir. Havle de bu farklılıkların görünür hâle gelmesine ve kabul edilmesi gerektiğine inandığını belirtmektedir. Söz konusu durumun iki boyutta gerçekleştirilebileceği ileri sürülmektedir:

Birincisi, Müslüman kadınların başlarını örtme/örtmeme tercihlerine yönelik ayrımcı yaklaşımlar ve kadınların camilerde yaşadığı sıkıntılar gibi özgün problemlerinin ele alınması; ikincisi ise Türkiye'deki çoğu kadının maruz kaldığı erken yaşta ve zorla evlilikler gibi problemlerin kaynağının İslam olduğu iddia edilen zeminlerin sarsılmasına yönelik çalışmalar. (Meryem, 2019)

Bir diğer tartışma konusu, kamusal ve özel alanla ilgilidir. Kamusal alan, yurttaşlar arasındaki ortak bir mekâna referans eden bir kavram olmasının yanında; toplumsal çeşitliliği de barındıran çoğul bir kavramdır (Göle, 2010, s. 140). Dini kimlikleri sebebiyle kadınların kamusal alanda ve aile içinde gördükleri sorunlara da ışık tutmayı hedefleyen Havle, dini kesimden gelecek tepkileri de feminist kesimden gelecek tepkileri de normal karşılamakta; ancak bir dayanışma içinde olup kadınların yaşadığı sorunlara çözüm arayışında bulunmak istediklerini ifade etmektedirler (Meryem, 2019).

“Kadın bedeni kamusal mekânda yalnız örtünmekle kalmamakta, uygun kamusal davranış kalıpları da bu örtülü bedene ilişkin olarak tanımlanmaktadır.” (Kömeçoğlu, 2016: 43). Havle’nin, dindar kesim tarafından söz konusu doğrultuda davranış beklentisi ve eleştirilmeleri, bedene ilişkin davranış kalıplarına yöneliktir. Öte yandan, İslamiyet-feminizm ilişkisi, kadın haklarının Kur’an üzerinden savunulması, Kur’an’ın ataerkil yorumlarına eleştiriler yapılması da dindar kesim tarafından eleştirilmektedir. Bu durum, İslami kültürel değerlerle kamusal alanda nasıl davranmaları ve hangi pratikleri uygulamaları gerektiğini de belirlemektedir (Kömeçoğlu, 2016: 47). Hareket kısıtlılığını belirleyen çerçeve, dine ve toplumsal ahlak kurallarına dair davranışlardır. Böylelikle kadının bedeni; kimlik, feminist veya dini hareketler kapsamında hem aktör hem de bir alıcı haline gelmektedir (Göle, 2010: 131).

Analiz: Derneğin Çalışmalarının İncelenmesi

Bu bölümde, Havle’nin internet sitesindeki paylaşımları içerik analiz ile, “etkinlik” ve “yayınlar” olmak üzere iki kategoriye ayrılmış, kategori içerisindeki çalışmalar ise kronolojik sıralanmıştır. Burada, yayınlar kategorisinde internet sayfalarında yayınlanan söylemlerin de dahil edilmesi tercih edilmiştir.

Yayınlar:

Havle, dernek amaçlarını ve faaliyetlerini internet sitelerinde şu şekilde duyurmaktadır:

Feminizmin yerelleşmesini savunuyor, gündelik hayatın içinde türlü dertle uğraşan kadınların dertlerini, arzularını, hayattan beklentilerini ve mücadele biçimlerini odağımıza alan araştırmalar yapıyor, bilgi üretiyor ve savunuculuk faaliyetleri yürütüyoruz. Kadınların yerel mücadelelerinden ve çözümlerinden feyz alıyor ve türlü dayanışma yolları geliştirmeye çalışıyoruz. Ayrıca, İslam dininin ataerkil yorumlarına, hayatlarımızı çevreleyen toplumsal normlara ve bu normların dini referanslarla

ilişkilendirilmesine karşı feminist perspektiften bir söz söylemeyi ve bunu yaygınlaştırmayı dert ediyoruz. Böylece feminist alanı genişleterek feminizme katkıda bulunmayı amaçlıyoruz.¹⁷ (Havle Kadın, 2018)

Derneğin, İslam dininin ataerkil yorumlanmasına karşı duruşu, önceki bölümde de belirtildiği üzere, 'dindar' çevre içerisinde de muhalif konumda olabileceğine işaret etmektedir. Şöyle ki, dindar kesim tarafından geliştirilen "[n]asıl olur da İslam gibi Allah'ın insanlığa son hediyesi, her derde deva reçetesi olan, aşkın, ilahi bir din; feminizm gibi kadınları asli fitratlarına ve erkeklere karşı savaş açmaya davet eden yozlaşmış bir insani öğreti ile bağdaşabilir?!" (Şefkatli Tuksal, 2020: 216-217) itirazı ile; seküler feministlerin itirazı da bulunmaktadır ve şu şekildedir:

Bir zamanlar kadınlar için iyi şeyler vaz etmiş olsa da, çağdaş durumda karşılaştırıldığında oldukça geri bir yerde duran, diğer bütün dinler gibi kadının erkek karşısındaki ikincil konumunu ve baskı altına alınmasını meşru gören, şiddete cevaz veren, farklı cinsel yönelimleri lanetleyen bir din olan İslam; kadınlara erkeklerle eşit haklar sağlamayı ve kadınları erkeklerin boyunduruğundan kurtarmayı hedefleyen, onlara dinlerin asla kabul edemeyeceği genişlikte bir özgürlük alanı açmaya çalışan bir felsefe ve pratik olarak feminizmin ile nasıl yan yana gelebilir. (Şefkatli Tuksal, 2020: 216-217)

Dolayısıyla Havle, 'Müslüman feminist' kolektif kimliğiyle hem din ve hem de siyasal bağlamla eklenmiş cinsiyet özelinde iki kimlik bileşenin kesişim kümesinde kendisini konumlandırmaktadır. Bu kesişim kümesi hem seküler feministlerden hem de dindar kesimden ayrılmakla birlikte, feminist alana dini kimlik üzerinden katkı sağlamaktadır. Zira, din ve feminizm arasındaki ihtilafli ilişki yukarıda da belirtildiği üzere hem dindar hem de seküler kesimin tepkisini almaktadır.

Bu doğrultuda incelenen ilk yayın Mayıs 2021 tarihinde gerçekleştirilen Havle ve Hollanda Büyükelçiliği İnsan Hakları Programı ile yürütülen *Türkiye'de Erken Yaşta Evlilik Tecrübeleri ve Algılar Projesi'dir*. Projeye dair analiz; evlilik tecrübesi, dine yönelik algılarla birlikte evlilik algısı ve toplumsal kurallar çerçevesinde yapılmıştır (Kalpaklıoğlu ve Çamdereli, 2021). Erken yaşta evliliğe dair olumsuzluğu azaltan bir etken, evlilik dışı cinsel ilişki olarak ortaya çıkmaktadır (Kalpaklıoğlu ve Çamdereli, 2021: 3). Söz konusu düşünceyi, toplumsal normlar ve toplumsal cinsiyet algıları üzerinden detaylandırmak mümkündür. Araştırmadaki yanıtlara göre, evlilik dışı cinsel ilişki, erkeğin erken ve/veya geç evliliğinde bir engel oluşturmamakta; ancak genç kızların

1151 Uslu C, Doğanılmaz Duman D (2024). Kolektif Kimlik Farkındalığının Oluşmasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: Havle Kadın Derneği Örneği. *Mülkiye Dergisi*, 48(4), 1134-1162.

evliliğine yönelik bir tehdit doğurmaktadır. Öte yandan, “evlilik içindeki sorumluluklar” başlığı altında katılımcılara cinsiyetler arasında evlilikteki sorumluluklarının neler olduğu sorulmuştur. Katılımcılara göre -erkek veya kadın fark etmeksizin- kadınların ev içi; erkekler ise ev dışı sorumlulukları vardır. Kadınların ev içindeki sorumlulukları, cinsiyet rolüne atfedilerek annelikle; erkeklerin ise ‘evi geçindirmekle’ bağlantılı olarak ekonomik güçle ilişkilendirilmiştir (Kalpaklıoğlu ve Çamdereli, 2021: 53). Aynı zamanda genç kızların evlenme koşullarına “ekonomik özgürlük”, “kendi ayaklarının üzerinde durmaları” örnek olarak verilmiştir. Bu doğrultuda kadınların bireysel kimlikleri “annelik” erkeklerin ise “ekonomik güç” tanımı üzerinden yapılmıştır. Bir başka tartışma konusu olarak Havle, görüşmedeki kadınların, dini değişmeyen kurallar bütünü olarak gördüklerini ve yine geleneksel yorumları da din ile eşdeğer bulduklarını saptamıştır (Kalpaklıoğlu ve Çamdereli, 2021: 67). Erken yaşta evliliklere din üzerinden meşruiyet sağlama girişimleri düşünüldüğünde, Havle’nin dinin ataerkil yorumlarına karşı oluşu ve feminist alana dini kimlik üzerinden katkı sunuyor olması, ciddi önem arz etmektedir.

Bir başka araştırma raporu “*Şiddetin Adını Koymak: Kadınların Dini Aidiyetleri ve Şiddetle Başa Çıkma Yolları*” yine 2021 yılında yayımlanmıştır. İlgili raporun amacı, dini farklı şekillerde yaşayan kadınların, kadına yönelik şiddeti nasıl değerlendirdiği ve bu değerlendirmeyi yaparken hangi toplumsal/dini normlara referans verildiğini gözler önüne sermek, feminist mücadeleye katkı sunmaktır (Kalpaklıoğlu, 2021). Bu rapor, aynı zamanda Havle’nin şiddet tanımını, yukarıda açıklandığı üzere İstanbul Sözleşmesi’nin kapsamlı tanımlamasına paralel olarak genişleterek bu yönde bir farkındalık oluşturma amacıyla önem taşımaktadır.

Raporda, kadınların maruz kaldığı şiddete gösterdikleri karşılıklar, benimsedikleri din ile ilişkilendirilmiştir. Çalışma yönteminde; farklı eğitim seviyesi, yaş, medeni ve ekonomik durum, din anlayışlarına sahip otuz iki kadınla yarı yapılandırılmış görüşme benimsenmiştir. Rapor, hem kadınların feminist mücadele temelinde nasıl bir görüşe sahip olduğunu hem de İstanbul Sözleşmesi’ne yönelik düşüncelerini, belki de en çok tartışılan konular arasında olan din özelinde tartışması bakımından önem teşkil etmektedir. Yapılan görüşmelerde, yaşanan şiddet ile Müslüman olmak arasında bir ilişki kurulmuş; ancak dinin sorgulanması açıkça dile getirilmemiştir. Şiddet, psikoloji ile ilişkilendirilerek toplumsal cinsiyet ve ataerkiden ziyade; dini aidiyetler ve psikoloji bağlamında ele alınmıştır. Kadınların şiddetle başa çıkma yöntemleri ise dini ne derece benimsediklerine ve yaşadıklarına göre

değişmiştir. Örneğin dinine bağlı kadınlar, şiddetle başa çıkma yöntemlerini, dine daha fazla sarılma üzerinden gerçekleştirirken; şiddeti psikoloji üzerinden açıklayan kadınlar, psikolojik destek alma yöntemini tercih etmişlerdir (Kalpaklıoğlu, 2021: 18-19).

Raporda, kadınlara İstanbul Sözleşmesi hakkında ne düşündüklerine dair soru yönetildiğinde (Kalpaklıoğlu, 2021: 101) sözleşmeyi bilen/tanıyan kadınların sayısı, sözleşme konusunda kararsız kalanlara ve bilmeyenlere yakındır. İstanbul Sözleşmesi denildiğinde, akla ilk gelen konunun LGBT¹⁸ olması ise dikkat çekicidir. Eşcinsellik konusundaki tedirginliğin yaygınlığı, fıtrata aykırı olması ile ilişkilendirilmekte ve B7 kodlu katılımcının sözleşmeye dönük düşünceleri şu şekilde aktarılmaktadır: *“İstanbul Sözleşmesi saçma sapan uydurma, bu zamanın günümüzdeki gayri hani İslam dışı şeylerin uydurulma yapıldığı şeyler. Yani dini mantığa sığmayan şeyler. İnanmıyorum, kaldırılmasına çok sevindim.”* (Kalpaklıoğlu, 2021: 111-112). Katılımcı tarafından sözleşme, *“dini mantığa sığmayan şeyler”* olarak nitelendirilse de Müslüman feminist kimliği ile Havle, İstanbul Sözleşmesi’ni desteklemektedir. Bu durum, sözleşmenin toplum tabanında okunup okunmadığı veya nasıl algılandığı tartışmasını ortaya çıkarırken; aynı zamanda da önceden belirtilen Havle’nin dindar kesim içerisinde muhalif konumda bulunduğu tartışmasını destekler niteliktedir.

Etkinlikler:

Derneğin faaliyetlerine bakıldığında, 27 Ekim 2020 tarihinde *“Birlikte Ne Yapmalı, Nasıl Yapmalı?”*, 21 Kasım 2020 tarihinde son atölye *“Erken Yaşta Evliliklerde Mücadeleye İslami Yaklaşımları Dâhil Etmek: Sahada Neler Öğrendik, Ne Yapabiliriz?”*, 20 Aralık 2020 tarihinde *“Feminizmin Yerelleşmesi”* çevrimiçi konferansı, 20 Mart 2021 tarihinde *“Erken Yaşta Evlilik”* araştırmasının son etkinliği olan *“Erken Yaşta Evlilik Tecrübeleri ve Algıları: Nasıl Mücadele Etmeli?”* çevrimiçi zirvesinin gerçekleştirildiği görülmektedir.

İslami söylemlere dayanarak kadınların erken yaşta evlendirilmesine zemin hazırlayan ifadelere karşı Havle’nin konuya ilişkin birçok çalışma yapması ve seminer düzenlemesi, İslami feminist literatür açısından büyük önem arz etmektedir. İslami söylemlerin kadınların ikincilleştirmesinde kullanılmasına karşı duran Havle, bu doğrultudaki amaçlarını sürdürmektedir.

Havle’nin bir diğer çalışması, 14 Mayıs 2023 genel seçimlerden dindar kadınların neler bekledikleri üzerine odaklanmıştır. *“Kadınların Masası:*

1153 Uslu C, Doğanılmaz Duman D (2024). Kolektif Kimlik Farkındalığının Oluşmasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: Havle Kadın Derneği Örneği. *Mülkiye Dergisi*, 48(4), 1134-1162.

Dindar Kadınlar Yeni Dönemden Ne Bekliyor?” adlı etkinliğin raporunda öncelikle neden ‘dindar kadınlar’ söyleminin seçildiği şu şekilde açıklanmıştır:

Türkiye’de yüksek siyaset, bir grup kadına uzun süredir dindar, başörtülü, Müslüman, mütedeyyin, muhafazakâr veya İslamcı olarak sesleniyor. Kullanılan tanımlar değişse de bu seslenişin kendilerine olduğunu bilen kadınlar, hak ve özgürlükler mücadelesinin yanı sıra kendilerine yapışan belirli etiketleri ve kategorileri de dönüştürmeye çalışıyor. (...) Tam da bu nedenle özellikle genç dindar kadınlar olmak üzere AK Parti’den kopan veya kopmak üzere olan kadınların kendileri için hangi siyasetin ‘gerçek’ bir alternatif olabileceğini, 14 Mayıs’tan sonra kendilerini nasıl bir Türkiye’nin beklediğini, farklı parti ve ittifakların kendi sorunlarının çözümüne ilişkin somut politika vaatlerini çok daha berrak bir şekilde görme ihtiyacı buluyor. (Havle K. D., 2023: 3-4)

Hükümetin toplumsal cinsiyet politikalarına dair yaklaşımları kadar, siyasi muhalefet söylemlerinin de eleştirildiği etkinlikte derneğin davetleri sonucu CHP, HDP, İyi Parti, Saadet Partisi, Deva Partisi, Gelecek Partisi, Yeşil Sol Parti ve TİP içerisinden kadın siyasetçiler bulunurken; AKP’den katılım olmamıştır (Havle K. D., 2023: 5).

Etkinlikte, İstanbul Sözleşmesi’nin siyasi alanda sınır çizici bir söylem olarak *sembolikleştirilmesi*,¹⁹ eleştirilen konular arasındadır. Buna göre; siyasi muhalefet, hükümet politikalarına karşı reaksiyonel tutum sürdürmekte ve buna bağlı olarak İstanbul Sözleşmesi gibi sembolikleşmiş bazı alanlar, eşdeğer önemde diğer siyasi alanların gündeme alınmamasını beraberinde getirmektedir (Havle K. D., 2023: 8). Söz konusu sözleşme etrafında dönen tartışmalar, kadınlar arasında da bir kutuplaşmaya neden olmaktadır. Raporla, İstanbul Sözleşmesi’nin kadınları şiddetten koruma konusundaki önemini yanı sıra kadınları şiddetten korumanın tek koşulu ve aracı olmadığı, esas olanın ulusal ve yerel uygulamalar olduğu düşüncesi de yer almıştır (Havle K. D., 2023: 16).

Eleştiri odaklarına bakıldığında, İstanbul Sözleşmesi’nin kadına yönelik şiddet konusunda ne denli önemli olduğunun kabulü; ancak siyasi ve toplumsal alanda kutuplaştırıcı bir sınır olarak çizildiği ifade edilmektedir. Önemli olanın, ulusal ve yerel düzeyde kadına şiddet konusunda yaptırımlar ve uygulamalar olduğu şüphesizdir. Ancak sözleşmelerin siyasi ve toplumsal temelde kabul görmesi, uluslararası iş birliğini ve sosyolojik zihniyeti yansıtabilir. Bu açıdan da İstanbul Sözleşmesi’nin, siyasal ve toplumsal tabanda önemli bir kırılma noktasını oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Son alışmaları ise *“Türkiye’de Aile: Hayaller ve Gerçekler”* (Havle K. D., 2022), Hollanda Büyükelılıği Matra Programı Desteğiyle Türkiye’deki aile kavramını açıklamaya yönelik 2021-2023 yılları arasında yürütölen bir araştırma projesidir. Toplumsal düzeyde aile kavramına dair göröşleri öğrenmek için kadınlarla; örgütsel düzeyde ise hak temelli sivil toplum kuruluşları ile göröşmeler yapılmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere İstanbul Sözleşmesi’nin Türk aile yapısına uygun olmadığı iddiası ile kaldırıldığı göz önüne alındığında söz konusu çalışma, bireylerin ‘aile’ kavramını nasıl kabul ettiğini ve algıladığını ortaya koyması açısından önem teşkil etmektedir. Farklı yaş-eğitim gruplarından seküler ve dindar kadınlarla; aileye, toplumsal cinsiyet eşitliğine, cinsel yönelime odaklanan ve toplumsal cinsiyeti bir siyaset alanı olarak kullanan on sekiz kurumla göröşmeler gerçekleştirilmiş; genel olarak, ‘aile’ denildiğinde kadınların kendi yaşadıkları ve tecrübe edindikleri çevre içerisinden belli bir modeli dikkate alarak yanıt verdikleri saptanmıştır (Havle K. D., 2022: 11). Yapılan alışma, Türkiye’deki aile kavramına dair düşünce kalıplarına ışık tutmaktadır. Kadınların ve kurumların, ‘aile’ oluşumunun dışında bir hayat olamayacağı konusunda hemfikir olduğu; ancak kurumların aynı zamanda aileyi bir politik söylem alanı olarak gördüğü söylenebilmektedir (Havle K. D.,2022: 91). Dolayısıyla, İstanbul Sözleşmesi’ne dönük aile kapsamında yapılan eleştirilere yanıt olarak *“hangi aile?”* sorusu gündeme getirilebilmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Kimlik; hayatı şekillendiren ve kÖltür temelinde de değişim gösteren bir kavramdır. Bireysel ve kolektif kimliklerin önemi, bireylerin yaşamdaki duruşunu belirleyen ve diğer kimliklere olan bağlılıkları/aidiyetleri şekillendiren ögeler olmalarıdır. Bu alışmada, Havle Kadın Derneği’nin incelenmesiyle farklı kolektif kimliklerin birbirlerinden net bir şekilde ayrışabilecekleri gibi keşişim kümelerini de ortaya çıkararak ihtilaflı alan oluşturabilecekleri bir vakaya odaklanılmıştır. Zira, dini kimlik merkeze alınmış ancak aynı zamanda siyasal bağlamla i içe olan cinsiyet kimliği de incelemenin önemli bir parçası olarak çalışılmıştır.

Türkiye’de ilk Müslöman feminist dernek olan Havle; kendi kolektif kimliğini din, ideoloji ve cinsiyet bileşenleri üzerinden tanımlamaktadır. Tüm bu kimlik bileşenlerinden de dini kimliği ön planda olan sivil toplum örgütü, yayınlarını ve çalışmalarını bu doğrultuda yürötmektedir. Uygulanan içerik analizi ile üretilen içeriklerde etkin olan aktörlerin tutumlarına dair belirli kalıpların incelenmesi amaçlanmış ve aşağıda tartışılan bulgulara ulaşılmıştır.

“Türkiye’de Erken Yaşta Evlilik Tecrübeleri ve Algılar Projesi” adlı çalışmada, görüşmelerde fikir beyan eden kadınların içeriklerin üretilmesinde etkin olduğundan yola çıkılarak belirtmek gerekir ki, ilgili katılımcıların kimlik oluşumlarında dini, sosyo-ekonomik ve kültürel kimlik doğrultusunda farklılıklar görülmektedir. Şöyle ki eğitim düzeyi azaldıkça erken yaşta evliliğe karşı tepkiler de azalmaktadır. Dini kimlik ve toplumsal cinsiyet olgularıyla birlikte şekillenen evlilik algısında kadın ve erkeğe yönelik roller de değişmektedir. Bireysel kimlik özelinde kadınlara ‘annelik’; erkeklere ise ‘ekonomik güç’ rolü atfedilmektedir. Öte yandan Havle, görüşmedeki kadınların dini değişmeyen kurallar bütünü olarak gördüklerini ve yine geleneksel yorumları da din ile eşdeğer bulduklarını ifade etmiştir. Havle’nin bu noktada oluşturmak istediği, yalnızca altı çizilen bu ifade ile farkındalık değil; aynı zamanda gerçekleştirilen söz konusu proje ile de farkındalığın konsolide edilmesidir. Projenin makro düzeyde bir içerik olarak değerlendirilmesiyle Havle’nin etkin aktör konumuna gelmesi, dinin ataerkil yorumlarına karşı feminist alana katkı sunma amacını işaret etmektedir.

İncelenen bir diğer çalışma olan “Şiddetin Adını Koymak: Kadınların Dini Aidiyetleri ve Şiddetle Başa Çıkma Yolları”nda amaçlanan; sosyolojik-dini değerler ile toplumsal cinsiyet temelli şiddet ilişkisini açıklığa kavuşturmadır. Bu kapsamda, şiddete bakışın benimsenen dini kimlik bağlamında değiştiğini ve İstanbul Sözleşmesi’ne bakış açısının ise toplumsal cinsiyet kavramına olan yaklaşımla paralel olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki dini kimliği benimseyen kadınların aktör konumunda şiddeti; ‘fıtrat’, ‘kader’ gibi kavramlarla; dini kimlik üzerinden tanım yapmayan kadınlar ise ‘psikoloji’ kavramı ile ilişkilendirmişlerdir. Dini kimliği benimseyen kadınlar tarafından İstanbul Sözleşmesi’nin bir tehlike olduğu düşüncesi ise belki de en çok tartışılan ‘aile’ kavramı ile ilgilidir. Zira Sözleşme’nin özel alana müdahale olduğu düşüncesi ve sözleşme maddelerinin fıtrata aykırı olduğu düşüncesi söz konusudur. Bir diğer aktör konumunda bulunan Havle’nin ise İstanbul Sözleşmesi’ni tanıdığı, onayladığı görüşü oldukça nettir (Uslu ve Doğanyılmaz Duman, 2023: 107-108). İstanbul Sözleşmesi’nde vurgulanan psikolojik şiddet, emek, ekonomik özgürlük, toplumsal cinsiyet rolleri, boşanma, nafaka gibi hususlar; kadınların boşanma sürecinde karşılaştıkları yegâne sorunlardır. Buna rağmen, kadınların bir kısmı sözleşmeyi tanımayarak/destekleyemeyerek kendi haklarına dönük bilgi sahibi olamamaktadır. Havle’nin yapmış olduğu çalışmalar, dini kimlik dolayısıyla toplum nezdinde yapılması beklenen/uygulanan davranış kalıplarına karşı konumdadır. İnternet sitelerinde İstanbul Sözleşmesi’ni destekleyen ve ilgili konu hakkında bireyleri bilinçlendirme amacı taşıyan çalışmalar yaptıklarını

söylemek mümkündür. Bu doğrultuda, dini kimlik ve sivil toplum örgütü arasındaki ilişki; toplumun farklı kesimlerini, inançlarını, kültürlerini bir araya getirmek ve ortak amaçlar için çalışmak adına bir fırsat sunmaktadır.

14 Mayıs 2023 genel seçim dönemine yaklaşırken gerçekleştirilen “Kadınların Masası: Dindar Kadınlar Yeni Dönemden Ne Bekliyor?” adlı etkinliklerinde ise tek aktör konumunda bulunan Havle, İstanbul Sözleşmesi’ni sınır çizici bir sembol olarak kabul etmiştir. Söz konusu sınır çizici sembol sadece siyasal alanda değil; aynı zamanda sosyo-kültürel alanda kadınlar arasında da kendisini göstermektedir. Etkinlikte gerek dindar kadınlar gerek dindar-seküler kadınlar arasında sınır çizici faktör olan İstanbul Sözleşmesi’nin şiddet konusunda tek ve en önemli unsur olmadığı belirtilmektedir. Derneğin ise İstanbul Sözleşmesi’ne dönük tepkileri, sözleşmenin feshedilmesinden öncesinde ve sonrasında paralellik göstermektedir. Böylelikle, İstanbul Sözleşmesi’ne yüklenen ‘Müslüman aile hayatına ve Türk örf ve geleneklere uygun olmadığı eleştirisi’, Müslüman feminist dernekte karşılığını bulmamakta, her iki kolektif kimliğin kesişim kümesinin oluşturduğu ihtilaflı alanda kalmaktadır.

Sonuç olarak kadınlar, benimsemiş oldukları dini ve ideolojik kimliklerini, bedenleri üzerinde de gösterme zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Buna göre Müslüman bir kadının, kamusal alanda nasıl görüldüğüne ve ne şekilde davrandığına dikkat etmesi gerektiği, kimliğini dini kalıplara göre yansıtması beklenmektedir. Oysaki kadınların kamusal alanda göstermesi beklenen bedensel, düşünsel davranış kalıpları; ataerkil düşünceyi ve toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmektedir. Dolayısıyla kadınlar bireysel kimlik tanımlamalarında dini, ideolojik, cinsiyet bileşenlerini benimsemiş olsa dahi toplum tarafından hareket alanında buna yönelik kısıtlama uygulanması, kamusal alandaki davranış ve söylem özgürlüğüne de tehdit oluşturmaktadır.

Sivil toplum örgütleri, toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmak amacı ile toplumda ses birliği oluşturarak değişim yaratabilirler. Sivil toplum örgütlerinin herhangi bir kolektif kimlik üzerinde kuracağı dayanışma unsurları, toplumsal bütünleşmeyi ve bilinçlenmeyi sağlamak için araçsallaştırılabilir. Zira sivil toplum örgütlerinde dini kimlik çemberi etrafında oluşan ortak değerlerle bu durum rahatlıkla sağlanabilmektedir. Böylelikle modern toplumlarda karşılaşılan anominin, sosyolojik düzensizliğin önüne geçilebilecektir. Öte yandan dini kimlik çemberi ile, toplumun muhafazakâr kesimlerinde sivil toplum kuruluşlarına katılma motivasyonu sağlanabilmekte, ortak değerler ve amaçlar dolayısıyla faaliyetlere katılım

arttırılabilmektedir. Sivil toplum örgütleri de dini kimlik bileşenine önem atfetmiş bireylerin toplumsal sorunlara karşı duyarlılığını arttırarak bireyleri toplumsal değişim için harekete geçirebilir. Bir diğer önemli husus, sivil toplum örgütlerinin dini kimlik özelinde farklı eğilimlere sahip bireyleri bir araya getirerek, toplumda farklılıkların kabul edildiği ve hoşgörünün sağlandığı bir ortam yaratabileceğidir. Dolayısıyla, sivil toplum örgütlerinin toplumdaki önemi ve görevi yadsınamaz bir boyuttur. Kadın sivil toplum örgütlerinin ise her biri farklı bir kültürü, ideolojiyi, anlayışı benimsiyor olsa da günümüz Türkiye'sinde kadınların kadın olmaları sebebiyle karşılaştıkları sorunlar, dezavantajlı durumlar devam etmektedir. Ancak farklılıklar içinde sahip olunabilen ve görülebilen kimlikler, dünyaya karşı farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu kapsamda Müslüman feminist Havle Kadın Derneği, dini kimlik çemberi etrafında birleşerek feminizmin yerelleşmesini, feminist harekete katkıda bulunarak savunuculuk faaliyetlerinin arttırılmasını ve feminist dayanışma ağının var olan seküler boyutuna dindar eklemelenmeyi hayata geçirmeyi hedeflemektedir. Özellikle Müslüman kadınların, dezavantajlı durumları ve toplumda karşılaştıkları sorunlar için mücadele eden dernek; farklı inanç, kültür, ideoloji gözetmeksizin dayanışma ağlarını sürdürmektedir

Sonnotlar

1- Detaylı bilgi için bkz: <https://www.havlekadin.com/biz-kimiz/>.

2- Sözleşmenin Müslüman aile hayatına uygun olmadığına dair eleştiriler için bkz: (Keleş ve Onay Çöker, 2021; Keneş Çoban ve Kocabay-Şener, 2023).

3- Havle, Ne Yapıyoruz? (t.y.). <https://www.havlekadin.com/en/what-are-we-doing/>. Son erişim tarihi, 02/08/2023.

4- "Örtünme pratikleri" bu anlamda iyi bir örnek olabilir. Söz konusu pratik; kültür ve dini algılayış biçimindeki farklılıkları, benimseyişleri yansıtmaktadır.

5- Platform, 2019 yılı itibarıyla faaliyetlerine son vermiştir.

6- Havle Kadın, Biz Kimiz (2018). <https://www.havlekadin.com/biz-kimiz/>. Son erişim tarihi, 05/08/2024.

7- <http://recel-blog.com/recel/>. Son erişim tarihi, 05/08/2024.

8- <https://kskmi.wordpress.com/biz-kimiz/>. Son erişim tarihi, 05/08/2024.

9- Mary Wollstonecraft'ın feminist hareket başlangıcında da üzerinde en çok durduğu konu, eğitim olmuştur. Kaleme aldığı *Kadın Haklarının Gerekçelenendirilmesi (A Vindication of the Rights of Woman, 1792)* 'nde kadınlara yönelik temel düşünüş tarzı ve bunların değiştirilmesi için eğitim kurumu varlığının önemine dikkat çekmektedir. Gerçekten de bireylerin eğitim ile toplumsal cinsiyet, kadına şiddet, aile içi şiddet, roller, gelenekler hakkında bilinçlendirilmesi son derece elzemdir. Günümüzde de müfredatta bu konuda eksiklikler bulunmaktadır. Eğitim sürecinin iyileştirilmesi ve eş zamanlı olarak çocuklara verilecek taciz, cinsellik, toplumsal cinsiyet, şiddet gibi dersler, doğacak sorunların önüne geçilmesi bakımından etkili olabilecektir. Toplum tarafından çocuklar arasında "ayıp" görülerek konuşulmayan bu gibi durumlarda, bilinçsizlik devam etmekte ve ne yazık ki çocuklar böylesi bir durumla karşılaştıklarında ne olduğunu bilmediklerinden tepki verememektedirler.

10- Söz konusu röportajda LGBTİ kavramının kullanılması sebebiyle, aynı şekilde vurgulanması tercih edilmiştir.

11- Havle Kadın Derneği: AKP tabanı iktidarla aynı fikirde değil. (2020, Ağustos 7). <https://www.5harfililer.com/havle-kadin-dernegi-istanbul-sozlesmesi/>. Son erişim tarihi, 10/05/2021.

12- Havle Kadın Derneği (2021, Mart 20). <https://twitter.com/HavleKadin/status/1373264373431599120?cxt=HHwWoIC4kf-q6l4mAAAA>. Son erişim tarihi, 11/05/2021.

13- Havle Kadın, Biz Kimiz (2018). <https://www.havlekadin.com/biz-kimiz/>. Son erişim tarihi, 02/01/2023.

14- Havle Kadın, Hakkında (2019). <https://havlekadin.wordpress.com/hakkinda/>. Son erişim tarihi, 10/05/2021.

15- Havle Kadın, Hakkında (2019). <https://havlekadin.wordpress.com/hakkinda/>. Son erişim tarihi, 10/05/2021.

16- La Havle Demeye Geldik! (2021, Mart 29). <http://recel-blog.com/la-havle-demeye-geldik/>. Son erişim tarihi, 09/05/2021.

17- Havle Kadın, Neler Yapıyoruz? (2018). <https://www.havlekadin.com/neler-yapiyoruz>. Son erişim tarihi, 08/01/2023.

18- Söz konusu araştırma raporunda LGBT kavramının kullanılması sebebiyle, LGBTİ veya LGBTİQ+ yerine aynı şekilde vurgulanması tercih edilmiştir.

19- İlgili kelime, raporda bu şekilde kullanılmıştır ve "sembolleştirme" anlatılmak istenmiştir.

1159 Uslu C, Doğanılmaz Duman D (2024). Kolektif Kimlik Farkındalığının Oluşmasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: Havle Kadın Derneği Örneği. *Mülkiye Dergisi*, 48(4), 1134-1162.

Kaynakça

- Aka A (2010). Kimliğe Teorik Yaklaşımlar. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 34(1), 17-24.
- Ali Z (2017). *İslâmi Feminizmler* . Çev. Ö Elitez, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altıparmak Ş ve Budak H (2020). İslami Feminizm ve Türkiye’deki Yansımaları. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, 21-41.
- Aydoğdu H (2004). Modern Kimlikte Öznenin Ölümü. *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(10), 115-147.
- Badran M (2017). İslâmi Feminizm: Nedir? İçinde: Z Ali (der) *İslâmi Feminizmler*. Çev. Ö. Elitez, İstanbul: İletişim Yayınları, 37-50.
- Barlas A (2017). Müslüman Kadınlar ve Baskı: Kuran’dan Yola Çıkan Özgürlük Okuması. İçinde: Z Ali (der), *İslâmi Feminizmler*. Çev. Ö Elitez, İstanbul: İletişim Yayınları, 65-87.
- Berktaş F (2019). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Castells M (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü*, Çev. E Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakır S (2021). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle N (2000). *Melez Desenler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle N (2010). *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa*. Çev. A Berktaş, İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle N (2011). *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Güç A (2008). İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları . *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 649-673.
- Gülerce H ve Gülerce R (2020). Türkiye’de Kimlik Siyaseti Sorunları ve Çokkültürlülük. *Euroasia Journal of Social Sciences and Humanities*, 7(4), 1-10. doi:10.38064/eurssh.65.
- Gürhan N (2010). Toplumsal Cinsiyet ve “İslami Feminist” Söylem. *Contemporary Perceptions of Islam in The Context of Science, Ethics, and Art, International Symposium*, 365-383.
- Giddens A (2012). *Sosyoloji*. Çev. H Özel vd. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gleason P (2014). Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih. İçinde: F Mollaer (der), *Kimlik Politikaları*, Çev. F Mollaer, Ankara: Doğu Batı Yayınları. 21-52.
- Havle, K. D. (2022). *Türkiye’de Aile: Hayaller ve Gerçekler*. İstanbul: Havle Kadın Derneği.
- Havle, K. D. (2023). *Kadınların Masası, Dindar Kadınlar Yeni Dönemden Ne Bekliyor?* İstanbul: Havle Kadın Derneği.
- Uslu C, Doğanılmaz Duman D (2024). Kolektif Kimlik Farkındalığının Oluşmasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: Havle Kadın Derneği Örneği. *Mülkiye Dergisi*, 48(4), 1134-1162. 1160

- Heywood A (2018). *Siyasi İdeolojiler*. Çev. L Köker, İstanbul: BB101 Yayınları.
- Kalpaklıoğlu B (2021). *Şiddetin Adını Koymak: Kadınların Dini Aidietleri ve Şiddetle Başa Çıkma Yolları*. İstanbul: Havle Kadın Derneği.
- Kalpaklıoğlu B ve Çamdereli R (2021). *Türkiye’de Erken Yaşta Evlilik Tecrübeleri ve Algıları*. İstanbul: Havle Kadın Derneği.
- Karaca Ş (2012). Öncü Bir Kadın Yazar Emine Semiye’nin Kaleminden “İslamiyet’te Feminizm”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 269-280.
- Keleş D ve Onay Çöker D (2021). İslamcı Basında İstanbul Sözleşmesi Karşıtlığının İzlekleri: Milli Gazete Örneği. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 24(2), 372-405. DOI:10.18691/kulturveiletisim.915364.
- Keneş Çoban H ve Kocabay Şener N (2023). İstanbul Sözleşmesi Tartışmalarında Açık Muhalefetten Zemin Kaydırmaya Farklı Tutumlar: Sabah ve Sözcü Örnekleri. *Fe Dergi*, 15(2), 153-197. DOI: 10.46655/federgi.1278694.
- Kömeçoğlu U (2016). Örtünme Pratiği ve Toplumsal Cinsiyete İlişkin Mekânsal Bir Etnografi. *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Kimlikler*(23), s. 39-78.
- Meryem D (2019). Sivil Sayfalar: <https://www.sivilsayfalar.org/2019/04/02/turkiyede-ilk-musluman-feminist-kadin-dernegi-havle/>. Son erişim tarihi, 09/05/2021.
- Ören M F (2022). Toplumsal Cinsiyet ve Cami: Kadınlar Camilerde Platformu Örneği. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 6(2), 210-231. DOI: 10.33708/ktc.1167780.
- Özinanır S Y (2016). Kadın Perspektifli Bir İslami Yorumlama Biçimi Olarak Kadına Şiddete Karşı Müslümanlar İnisyatifi. *Fe Dergi*, 8(1), 118-130. DOI: 10.1501/Fe0001_0000000156.
- Özüdoğru Erdoğan H N (2021). Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Kadın Hareketleri: Dijital Aktivizm. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 112-119.
- Parekh B (2014). Kimliğin Mantığı. İçinde: F Mollaer (der), *Kimlik Politikaları*, Çev. S Aksoy, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 53-76.
- Parmaksız B ve Öztan B (2021). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye’de İslami Feminizm ve Havle Kadın Derneği. *Tezkire*, 125-157.
- Sözlük G T (2022). *Kimlik*. Türk Dil: <https://sozluk.gov.tr/>.
- Şefkatli Tuksal H (2020). Türkiye’de İslami Feminizm Tartışmaları. İçinde: F Saygılıgil ve N Berber (der), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Feminizm cilt 10*, İstanbul: İletişim Yayınları, 216-238.

Tajfel H (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information*, 13(65), 65-93. DOI:10.1177/053901847401300204.

Taylor C (2018). *Benliğin Kaynakları: Modern Kimliğin İnşası*. Çev. S A Baş ve B Baş, İstanbul: Küre Yayınları.

Uslu C ve Doğanılmaz Duman D (2023). *Türkiye'deki Kadın Sivil Toplum Örgütlerinde Kimlik Olgusu*, Ankara: Gazi Kitabevi.